

Jakoubek, Marek (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů*

Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2016, 733 s.

Za symbolický „úhelný kámen“ nástupu nově orientovaného odborného (v návaznosti postupně i obecného) zájmu o „etnicitu“ bývá často pokládána práce *Ethnic Groups and Boundaries* z roku 1969, editovaná Fredrikem Barthem. Zhruba v následujících dvou dekádách pak byly položeny základy „postbarthovských“ paradigmat novodobých etnických studií. Jako *annus mirabilis* (H.-U. Wehler: *Nationalismus. Geschichte – Formen – Folgen*. C. H. Beck, München 2001, s. 8) bývá v daném kontextu označován rok 1983, kdy byly publikovány tři stěžejní klíčové modernistické práce na poli studia etnicity/nacionalismu (B. Anderson: *Imagined Communities*; E. Gellner: *Nations and Nationalism*; E. Hobsbawm – T. Ranger: *Invention of Tradition*). Nové etnické konflikty a problémy devadesátých let 20. století, jež se (pro mnohé překvapivě) nevyhnuly ani Evropě, se zdály význam „znovuobjevení“ uvedených fenoménů potvrzovat. Nastal masivní boom těchto témat na společenskovědním poli však zároveň způsobil i přesycení veřejné sféry zmíněnými jevy a jejich rozmělnění. Přes vznik řady definic, přehledů, čítanek a příruček se pojmy „etnicita“ a „nacionalismus“ nadále spíše rozdrolovaly, nežli vybrušovaly. I když konjunktura etnické tematiky (v dobově podminěné a metamorfované podobě) doposud trvá, zdá se, že je již za zenitem své atraktivity, respektive i odborného přínosu.

České společenské vědy reagovaly na uvedené trendy s určitým zpožděním; v devadesátých letech byla původní

i překladová literatura k tématu spíše sporadická. O vydání reprezentativního souboru českých překladů textů stěžejních autorů „diskursu etnicity/nacionalismu“ se zasloužil v roce 2003 Miroslav Hroch, editor práce *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Mohlo by se tedy zdát, že nový, aktuální soubor (tj. výběr 24 modelových textů teoretiků a analyzátorů etnické problematiky) *Teorie etnicity. Čítanka textů*, editovaný Markem Jakoubkem, je pouze opakováním či nástavbou zmíněné práce. Editor sám se k dané skutečnosti (s. 25–26) vyslovuje: zdůrazňuje, že na rozdíl od výběru M. Hrocha jsou texty obsažené v práci *Teorie etnicity* přeloženy celé (tedy nikoli krácené). Zásadní rozdíl je však možno spatřovat v tom, že zatímco Hrochova „čítanka“ je zaměřena (především) na fenomén „nacionalismu“, Jakoubek ve svém textovém pandánu jednoznačně volí – jakkoli jen obtížně striktně oddělitelnou – „etnicitu“. Co do autorských jmen a stěžejního nosného tématu se tak oba výběry (snad i ke škodě věci?) prakticky nepřekrývají.

Marek Jakoubek však není pouze editorem recenzovaného rozsáhlého díla, ale také autorem – spolu s poznámkovým aparátem a soupisem literatury – více než sedmdesátistránkového oddílu Předmluva, reflektujícího a tematizujícího řadu otázek a (různorodých) jevů etnické problematiky. Tento úvodní text (stejně jako proslavený oddíl *Introduction* ve výše zmíněném počínu F. Bartha) je bezesporu výraznou, sofistikovanou a na řadě míst i myšlenkově brilantní „přidanou hodnotou“ knihy. Ocenit je třeba šíři i hloubku záběru, stejně jako prezentovaná jasná stanoviska a postoje, zřetelně tematizující „etnicitu“ nikoli jako jakousi danost, ale především coby

(mnohovýznamový) pojem či (mnohočetný) koncept; v rámci obecné praxe pak v prodloužení svého druhu simulakrum. V návaznosti na teze a úvahy T. H. Eriksena autor razí i originální pojem „konceptuální etnicismus“, označující jen zřídka kdy blíže komentované téma apriorního předjímání etnických dimenzí při nahlížení sociálních struktur. Jakoubek důsledně a z řady úhlů pohledu rozebírá i další problematická místa či úskalí pohledů na etnicitu; kritickému zhodnocení (s. 21, 23, 69) se nevyhne ani zmíněný současný oborový „guru“ Thomas Hylland Eriksen, jehož titul *Etnicita a nacionalismus* (česky 2012) je vedle sborníku M. Hrocha další příznovou inspirací „čítanky“.

Mnohé postřehy textu jsou nosné a vtipné. Kupříkladu uvedená Eriksenova práce, jejíž dopad na českou univerzitní výuku je komentován (s. 20), skutečně jakoby již svým vnitřním rozvržením (devět tematických kapitol) vybízela k použití ve výuce semestrálního kurzu teorie etnicity na katedrách etnologie/antropologie – nikoli bez nebezpečí mechanické „kanonizace“ právě Eriksenova prizmatu. Cenná je bezesporu subkapitola *Teorie etnicity u nás doma* (s. 63n.), obsahující kritický pohled na historii sledovaného vědního suboboru v rámci Československa, respektive České republiky. Do jisté míry se jedná o rozvíjení autorových tezí obsažených již v jeho doslovu k českému vydání výše uvedené Eriksenovy práce. Jako poněkud „plakátové“ a ne vždy zcela organické je však možno vnímat užití tématu „stýkání a potýkání se etnologie a antropologie“ na české akademické scéně, resp. apoteózu „spásitelnosti“ (s. 63) antropologie v kontextu editorova vymezování se vůči „staré gardě“ (s. 71).

Povětšinou sympaticky působí „esejistický“, svého druhu „anglosaský“ tón Jakoubkovy předmluvy, jenž je v řadě pasáží příjemným osvěžením (aluze na boxerské šampióny či K. Poláčka...) v kontrastu s u nás stále převažující (často spíše méně záživnou) „německou“ akademickou tradicí. Přesto mohou některé detaily budít jisté rozpaky. To platí jak o obecnějších tématech (kupř. mravoličná odbočka ke kritice poměrů na akademických pracovištích – s. 28), tak i dílčích, poněkud banalizujících nebo až bohorovně či mentorsky působících formulacích typu: „koncept je ... jak už to s koncepty bývá ...“ (s. 16).

Devět desetin z více než 700 stran knihy pak tvoří zmíněné překlady nosných, v řadě případů i zásadních teoretických textů na poli etnicity. V rámci tří tematických oddílů (1. /Meta/teoretické studie; 2. Jednotlivé přístupy k tematizaci etnicity; 3. Případové studie) chybí již na první pohled nečekaně mnohá z „klasických“ a relevantních jmen (mj. E. Renan; E. Gellner; B. Anderson; A. D. Smith; C. Geertz...). Vysvětlení může být vícečetné: (1.) přes faktické prolínání fenoménů „eticity“ a „nacionalismu“ je Jakoubkem zvolené prizma cíleně (zdůvodněno nedostatečnou rozpracovaností v české badatelské tradici – viz s. 64n.) zaměřeno výlučně na první ze jmenovaných termínů – to ovšem řadu autorů z čítanky zbytečně vylučuje; (2.) editor nechtěl dublovat autory zařazené již do Hrochovy čítanky – jejich začlenění (zejména při využití jiného textu) by však nemuselo být na škodu; (3.) Jakoubkem výrazně (s. 30) deklarovaná orientace na „antropologickou perspektivu“ zacílenou výlučně na „eticitu coby etnicitu“ (s. 33). Posledně jmenovaný bod si zaslouží obšírnější komentář.

Je především otázkou, nakolik je (pro šíři, neustálenost, resp. vágnost obsahu pojmu „antropologie“) možno jmenované opodstatnění akceptovat; argumentačně ještě spornější se však zdá být editorovo kritérium nezařadit do výběru ty autory, kteří ve svém pojetí nechávají etnicitu „roz-téct“ (Z. Bauman) či ji „rozostřují/rozma-závají“ (C. Geertz – tohoto autora a jeho specifickou primordialisticko-perennialistickou (?) variací náhledu na etnicitu (*sentiments*) tak nenalezneme ani v Hrochově, ani v Jakoubkově čítance). I když princip editorské selekce je jistě plně legitimní, je zřejmé, že rozlišování mezi „ještě nerozostřeným“ a „již rozostřeným“ (s. 33) pojetím etnicity je nutně mimořádně subjektivní a limitující. Celkově je tak možno zapochybovat, zda matrice urputného dichotomic-kého vymezování etnologie a antropologie (celkově provázející dosavadní Jakoubkovu akademickou dráhu) byla v kontextu volby autorů čítanky vždy tím nejlepším klíčem.

Při vědomí předchozích kontextů má pak svou logiku (jakkoliv snad poněkud překvapivý) akcent na texty relativně staršího data – tato skutečnost je zdůvodněna potřebou znalosti profilace tématu a také snahou bránit „objevování objeveného“ (s. 32–33). Naopak parametr výlučného výběru pouze anglofonních textů se – přes editorovo zdůvodnění společnou „mentální řečí“ autorů (s. 31–32) – může zdát být až zbytečně limitující a sporný; odlišné tóny a úhly pohledu by naopak mohly být obohacením.

Devětadvacet stran, téměř polovinu Jakoubkovy *Předmluvy*, tvoří „Itinerář na cestu čítankou“, tedy komentář a kontextualizace předkládaných 24 textů. U řady z nich jedná o důkladněji rozpracovanou orientační pomůcku s vysokou výpovědní hodnotou; u některých autorů však

zůstalo jen u základní interpretační informace o rozsahu cca 15 řádků.

V rámci limitů daných rozměrem recenze není možné zaměřit se blíže na každou z 24 zvolených statí jednotlivě. Je však zřejmé, že jejich výběr, struktura a logika uspořádání jsou promyšlené; vedle obecnějších textů zde najdeme i specifická témata a případové studie. Texty (z logiky věci) do značné míry ilustrují a doplňují editorův náhled na komplexní šíři problematiky etnicity, předestřenou v oddíle *Předmluva*. Právě tento „ilustrační“ kontext jednotlivých statí by však *vice versa* mohl být poměřován i Jakoubkovou kritickou optikou, s níž komentuje „nacházení etnicity“ tam, kde se rozhodneme ji zkoumat (s. 16)... Editor sice může popírat (s. 18), že by ambicí knihy bylo „vyhodnotit a uspořádat“ různá představovaná pojetí etnicity; nicméně recipienty bude předložený svod textů nutně takto, tedy jako jisté (návodné a užitečné) ukotvení, chápání. M. Jakoubek sám je si však úskalí kontextualizace bezesporu dobře vědom a vlastně i preventivně eventuálním výhradám předchází (s. 35–37).

Výběr autorů a prací je možno hodnotit i z dalších (nesourodých) úhlů: vedle tematického zřetele kupříkladu v kontextu české akademické krajiny či z jazykového hlediska... Jen několik namátkových glos: překlad až nadužívaně citované Barthovy předmluvy k práci *Ethnic Groups and Boundaries*, se konečně – po 47 (sic!) letech od jejího vydání – k zájemcům dostává v češtině. Důkladně pojaté je v této souvislosti i kritické zhodnocení Barthova textu (s. 35–36), jenž se jako odkazový zdroj stal v akademickém prostředí mnohdy jen ritualizovanou, mechanicky zmiňovanou položkou. Stejně tak náhledy H. J. Ganse, dešifrující model *third generation return*

jako nikoli bytostný návrat k etnické kultuře, ale coby posun etnicity do symbolické sféry, jsou bezesporu vysoce inspirativní i v kontextu aktuální etni(ciz)ace společenského prostoru Evropy počátku 21. století (srov. M. Halter: *Shopping for Identity. The Marketing of Ethnicity*. Schocken Books, New York 2000). Za zmínku stojí některé případové studie, dokumentující (na snad až přehnaně preferovaném africkém materiálu – A. Cohen, G. Haaland, R. Astuti) relativitu „evropského“ etnického prizmatu v realitě tribalistických společností; tyto texty bude jistě mnohý recipient vnímat jako komparativní doplněk textu J. Bazina *Každému svého Bambaru*, známého v českém etnologickém/antropologickém prostředí z překladu v časopisu *Cargo* (4, 2002, 1–2, s. 6–33). Záslužný je jistě i překlad textu P. L. van den Bergha, neboť vzhledem k jeho primordialistickým přístupům a nejistému terénu sociobiologických teorií bývá tento autor v běžných přehledech teorií etnicity až příliš mechanicky odsouván do kategorie pavědy.

Ocenit je bezesporu nutno jazykovou rovinu překladů, na nichž se celkově podílelo devět osob (zhruba polovina přeložených textů je však dílem M. Jakobka). Práce s jazykem je místy až cizelérská: viz lexikální odmítnutí převodu pojmu *ethnicities* do plurálního označení v češtině (s. 24, pozn. 23). Také shodný anglický název dvou textů R. Jenkinse (*Rethinking ethnicity*) byl do češtiny záměrně přeložen pokaždé jinak. K jazykové rovině ještě jedna poznámka: na kvalitě a důkladnosti překladových kapitol vynikne cesta, kterou čeština, před 25 lety mnohdy terminologicky i jinak obtížně zápolící s překlady etnologických/antropologických textů, urazila kupříkladu od publikování Gellnerovy

práce *Národy a nacionalismus* v roce 1993. Sám fakt vzniku obsáhlého překladového díla (jež je možno chápat i jako „převod“, respektive „převyprávění“ monitorovaných myšlenkových témat do česky reprodukované „vize reality“) je současně i editorovou odpovědí na otázku, zda má v dnešní době smysl udržovat odborný společenskovo-vědní diskurz v češtině (s. 28–29).

V recenzovaném počínu se české veřejnosti dostává reprezentativní práce, která bude ve střednědobé perspektivě jen sotva překonána. Tato skutečnost není dána pouze jejím v podstatě vyčerpávajícím charakterem, ale i tím, že k zásadním změnám oborových vědeckých konceptualizací a paradigmat jsou většinou třeba celá desetiletí. Otázkou je i sama výhledová existence diskurzů „eticity“ a „nacionalismu“ jako předmětu intenzivního odborného zájmu. Není pochyb o tom, že teoretické zaměření, analyzující a interpretující v posledních dekadách uvedené pojmy, vydalo odborně cenné (mnohdy i čtivě podané) intelektuální plody; dokladem toho jsou konečně mnohé z textů recenzované „čítanky“. Je však hypoteticky rovněž představitelné, že (v paralele k dějinám výtvarného umění či architektury) budou „teorie etnicity“ následovat kupříkladu osud secese, efektního, na krátký čas zazářivšího směru, jenž se však ukázal být svého druhu efemerní slepou uličkou. Ať tak či onak: díky několikaleté cílevědomé spolupráci editora/autora předmluvy, překladatelů a redakce Sociologického nakladatelství disponuje česká společenskovo-vědní obec kompaktní, monumentální prací, shrnující, představující a (částečně) komentující podstatnou část aktuální sumy přístupů a postojů ke sledované problematice. Tento nevšední intelektuální výkon si

bezpochyby zasluhuje plné uznání. Bude bezesporu zajímavé sledovat, jaký bude „praktický“ akademický dopad práce, a také to, zda se *Teorie ethnicity* stanou v českém kontextu solitérem či jestli výhledově inspirují případné následovníky.

Leoš Šatava

Paul Shephard: *Pěstěná divočina neboli Co je krajina?*

Archa, Zlín 2016, 206 s.

Název knihy slibuje mnohé. Tím spíše, že autor, Paul Shephard, je architekt, který (většinou) píše o architektuře. Recenzovaná kniha má však v podtitulu otázku „Co je krajina?“, která posouvá očekávání patřičným směrem. Kniha je skutečně o krajinách. Přesněji o tom, že celý svět je již zmapovaný – na globu nám již nezůstala bílá místa – zůstává však zmapovat naše přístupy k němu, ty autor nazývá strategiemi. O to se právě kniha velmi originálně snaží. Divočina, to je svět předtím, než v něm začali působit lidé. Pěstění představuje vše, co se světem lidé od té doby učinili. Kniha tvoří kromě úvodu šest krajin, seřazených od největší po nejmenší, na nichž Shephard ukazuje různé strategie pěstění světa, přístupů ke krajině. První příklad, nazvaný Jednota se zabývá sedmi divy světa. To proto, že v době Alexandra Makedonského, který do své říše zahrnul celý tehdejší svět, snad vyjma Číny či Apeninského poloostrova Etrusků a rodícího se Říma, se utvořilo zřejmě první pojetí jednoho provázaného světa – proto sedm divů světa. Sjednocen byl lidským geniem a vůlí, dílem lidských rukou (kultury) byly i jednotlivé divy tohoto světa. Na druhém místě

v řadě stojí Antarktida, kterou dodnes (nebo prozatím?) řídí strategie rozumu, jenž tam bádá, umožňuje omezený turismus, ale zabraňuje využití komerčnímu, především těžbě. V kapitole o Skotsku se ptá, co činí z nějakého kraje kraj národní.

Přesvědčivější jsou ovšem spíše kapitoly věnované menšímu měřítku. Velmi jasná je kapitola pátá, pojmenovaná Užitečnost, v níž se mluví o Flevolandu v severní části Nizozemí, o krajině poldrů, tedy území, které bývalo mořským dnem, dokud člověk nevystavěl okolo hráze, nevypumpoval vodu, nezačal celou oblast vysoušet a kultivovat. Na samém konci je zbrusu nová krajina, země, která předtím neexistovala a jež vděčí za svou existenci trvalému úsilí člověka. Ten nakonec vystavěl města a začal krajinu zemědělsky využívat. Budovatelé byli takovouto půdou odměňováni a stali se z nich noví osadníci, noví místní. Shephard se staví k poldrům příznivě, přesto neváhá dát slovo i mladé generaci, která celý tento podnik nazve „ekologickým zločinem“, který vzal životní prostředí vodním živočichům, mokřadům a jejich ptactvu. Autor sám své postoje nijak neskrývá, nicméně nejde o knihu, kterou předkládá jednoznačné názory a soudy, tím méně nějaké návody či odpovědi.

Ještě o stupínek kompaktnější je krajina londýnské pánve. Pojednává tedy o Londýně, mohla by však být napsaná i na příkladu Prahy. Autor sleduje, čím je symbolicky dána jednota uvnitř této oblasti. Nejříve se zaměřuje na řeku Temži, která představuje uprostřed Londýna jediné místo, z něhož si lze udělat ucelenější obrázek o městě. Větší část kapitoly pak zkoumá vztah kopule katedrály Sv. Pavla od Christophera Wrena a pahorků na sever a na jih od Londýna. Zjišťuje, že mají obdobnou